

## РОЗДІЛ 4 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.5 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/26>

### ЕКОНОМІЧНА КОНКУРЕНЦІЯ ЗА УМОВ ЦИФРОВОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІК ECONOMIC COMPETITION IN THE DIGITAL ECONOMY AND INFORMATION ECONOMY

**Грудницький В.М., к.ю.н., доцент,  
доцент кафедри історії та права  
Донецький національний технічний університет**

У статті розглядаються особливості понять «цифрова економіка» й «інформаційна економіка». Проводиться аналіз можливих відмінностей правового регулювання економічної конкуренції за умов цифрової й інформаційної економік.

Визначено, що за умов цифрової економіки залишається реалізація товарів і надання послуг, які були основними продуктами до її формування, але відбувається зміна у механізмах ведення господарської діяльності, організації проведення торгів, управління за рахунок впровадження цифрових технологій, змінюється система управління маркетингом, документообігом (онлайн-торгівля, електронне врядування).

За умов інформаційної економіки інформація перетворюється на основний ресурс, стає джерелом доданої вартості та зайнятості. У зв'язку зі зростанням попиту на інформацію як кінцевий продукт відбувається зміна структури самого ринку, збільшуються ті його сегменти, що пов'язані із продукуванням інформації, відповідно змінюється і структура трудової зайнятості населення, зростає відсоток зайнятих у сферах надання послуг, IT-компаніях тощо.

Встановлено, що за умов цифрової економіки доступ до глобальних віртуальних торгових майданчиків, таких як AliExpress, Amazon, Ebay, Alibaba, практично не має ніяких перешкод. Географічні (територіальні) межі ринку за умов цифрової економіки практично відсутні. Більше того, якість і вартість товару досить часто є більш прийнятними саме на цих глобальних віртуальних торгових майданчиках, а не на вітчизняних ринках.

За умов цифрової та інформаційної економік відбувається часткова зміна форм і методів діяльності органів державної влади, компетенція яких безпосередньо пов'язана із захистом економічної конкуренції. Наприклад, певним чином це стосується безпосередньо процесу збору й аналізу доказів у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, порядку розгляду самих справ.

Можна припустити гіпотезу про фактичне існування інформаційно-цифрової економіки, де поєднання понять «інформаційна» та «цифрова», з одного боку, передбачає існування такого типу економіки, за якого основним кінцевим продуктом виступає інформація, характеризується функціонуванням високорозвиненого сегменту послуг, а з іншого – термін «цифрова» вказує на саму організацію ведення господарської діяльності, на можливість швидкого доступу до будь-якого продукту, незважаючи на географічні, товарні бар'єри тощо.

**Ключові слова:** цифрова економіка, інформаційна економіка, економічна конкуренція, захист, суб'єкти господарювання.

The article considers the features of the concepts of "digital economy" and "information economy". The analysis of possible differences of legal regulation of economic competition in the conditions of digital and information economies is carried out.

It is determined that in the digital economy there is a sale of goods and services that were the main products before its formation, but there is a change in the mechanisms of economic activity, bidding, management through the introduction of digital technologies, changes in marketing management, document management (online -commerce, e-government).

In the information economy, information becomes a primary resource, becoming a source of added value and employment. Due to the growing demand for information as a final product, there is a change in the structure of the market, increasing its segments related to the production of information, respectively, changes the structure of employment, increasing the percentage of people employed in services, IT companies, etc.

It is established that in the digital economy access to global virtual trading platforms such as AliExpress, Amazon, Ebay, Alibaba, there are almost no obstacles. Geographical (territorial) boundaries of the market in a digital economy are virtually absent. Moreover, the quality and cost of goods are often more acceptable in these global virtual trading platforms than in domestic markets.

In the digital and information economies, there is a partial change in the forms and methods of public authorities, whose competence is directly related to the protection of economic competition. For example, in some ways, this directly relates to the process of collecting and analyzing evidence in cases of violations of economic competition law, the procedure for considering the cases themselves.

We can assume the hypothesis of the actual existence of information-digital economy, where the combination of "information" and "digital", on the one hand, implies the existence of a type of economy in which the main end product is information, characterized by a highly developed service segment, and on the other, the term "digital" indicates the very organization of economic activity, the possibility of quick access to any product despite geographical, product barriers, etc.

**Key words:** digital economy, information economy, economic competition, protection, business entities.

Удосконалення правового регулювання економічної конкуренції у рамках модернізації господарського законодавства є одним із важливих напрямів роботи, адже очевидно, що однією з умов забезпечення високої конкурентоспро-

можності суб'єктів господарювання, захист інтересів інших учасників ринкових відносин є можливим лише за наявності прозорих, справедливих правил гри, які відповідають сучасним умовам економічного розвитку суспільства.

Дослідженням проблем економічної конкуренції, особливостей її правового регулювання, її захисту займаються представники як юридичної, так і економічної науки: С. Валітов, О. Пищуліна, К. Рахматов, С. Шкарлет, В. Бодров, Л. Магвейчук. У свою чергу, додаткових досліджень потребують питання, пов'язані зі зміною правового регулювання економічної конкуренції за умов розвитку цифрової та інформаційної економік.

**Метою статті** є дослідження особливостей розвитку економічної конкуренції за умов цифрової та інформаційної економік.

У науковій літературі склалися різні підходи до трактування змісту понять «цифрова економіка» й «інформаційна економіка». Розбіжність поглядів багато в чому залежить від галузі науки, у якій працює дослідник, – соціології, права, економіки, комп'ютерних наук тощо. Кожен із науковців акцентує увагу на певних характерних ознаках цих понять, які, на його думку, є найбільш виразними у характеристиці категорій «цифрова економіка» й «інформаційна економіка». Можна відзначити декілька поглядів на визначення вказаних термінів. З одного боку, вчені розглядають цифрову економіку як доповнення до традиційної економіки, яка базується на виготовленні та реалізації звичайних товарів, послуг із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а з іншого – не вбачають принципової різниці та характеризують загалом розвиток економіки та суспільства через проникнення інформаційних технологій у всі сфери життєдіяльності людини та визначають настання нової ери економічного розвитку, використовуючи термін «цифрова економіка» або «інформаційна економіка».

Виходячи з наведеного, перед розглядом особливостей економічної конкуренції за умов цифрової та інформаційної економік доцільно було би розмежувати ці поняття.

Цифрова економіка – це економіка, що базується на цифрових комп'ютерних технологіях та інформаційно-комунікативних технологіях, цифрова трансформація не обмежується впровадженням інформаційних технологій, а докорінно перетворює сфери та бізнес-процеси на базі Інтернету та нових цифрових технологій [8, с. 12].

На думку Т.І. Батракової та В.Ю. Линовцевої, у цифровій економіці на перший план виходить споживання саме цифрових технологій незалежно від сфери [1, с. 95]. Із таким твердженням не можна повністю погодитися, адже швидше зростає сегмент ринку, де пропонуються для споживання послуги, товари, безпосередньо пов'язані з інформаційно-комунікаційними технологіями. Наприклад, надання традиційних освітніх послуг за умов цифрової економіки зміниться не за рахунок кінцевого продукту, а через цифровізацію навчального процесу за допомогою проведення онлайн-занять, онлайн-конференцій, вебінарів. Як приклад можна навести функціонування платформи Prometheus або безлічі інших ресурсів із вивчення іноземних мов (Duolingo, Puzzle-english, Cambly). Надання медичних послуг передбачає запровадження телемедицини, спрощення обслуговування населення через введення декларацій і впровадження електронної черги до сімейного лікаря тощо.

Отже, за умов цифрової економіки залишається реалізація товарів і надання послуг, які були основними продуктами до її формування, але відбувається зміна у механізмах ведення господарської діяльності, організації проведення торгів, управління за рахунок впровадження цифрових технологій, змінюється система управління маркетингом, документообігом (онлайн-торгівля, електронне врядування тощо).

Томас Мезенбург визначив три основні компоненти цифрової економіки:

– інфраструктуру електронного бізнесу (технічні засоби, програмні продукти, телекомунікації, мережі та ін.);

– електронний бізнес (спосіб ведення бізнесу – будь-який процес, що реалізується організацією з використанням інформаційно-комунікаційних мереж);

– електронну комерцію (трансфер товарів через мережу Інтернет) [10, с. 578].

Проаналізувавши зазначені компоненти, можна дійти висновку про те, що цифрова економіка становить середовище економічної діяльності, систему, яка базується на використанні цифрових технологій ведення господарської діяльності.

Особливістю цифрової економіки є її зв'язок з економікою на вимогу (on-demand economy), яка передбачає не продаж товарів і послуг, а отримання доступу до них у будь-який момент [8, с. 12]. Перехід усіх галузей господарювання на діджитал-технології.

За умов цифрової економіки також відбувається формування нового сегменту ринку та послуг. Окрім реалізації традиційних товарів через мережу Інтернет і зміну підходів до ведення бізнесу, швидкими темпами розвивається сфера, що пропонує споживачеві надання інформаційно-комунікаційних послуг, реалізація сучасного обладнання для забезпечення цифровізації економіки тощо.

Окремо варто відзначити також і розвиток цифрового ринку праці в Україні. У сфері IT-послуг наша країна є одним із найбільших експортерів IT-фахівців у економічно розвинені країни, що свідчить про наявність великого людського потенціалу у цій сфері. З одного боку, це зумовлено рівнем освіти, можливостями та свободами у цифровій занятості на глобальному ринку праці, а з іншого – низьким рівнем оплати праці та соціального захисту в Україні. За умов глобальної кризи, запровадження обмежень, пов'язаних із поширенням захворювання на COVID-19, саме цифровий ринок праці допомагає пом'якшити проблеми зайнятості, падіння платоспроможного населення, масової еміграції кваліфікованої робочої сили [8, с. 176].

Щодо визначення поняття «інформаційна економіка», то сьогодні також існують різні підходи щодо інтерпретації цього терміна. Переважна більшість дослідників пов'язують інформаційну економіку з новим етапом розвитку суспільства, становленням його постіндустріального типу. Даніель Белл став одним із перших використовувати поняття «постіндустріальне суспільство», розуміючи його як суспільство, в економіці якого пріоритет перейшов від здебільшого виробництва товарів до виробництва послуг, проведення досліджень, організації системи освіти та підвищення якості життя. Особливість економіки постіндустріального суспільства полягає у виробництві послуг та інформації [7, с. 78–79].

Слід погодитися з М.Л. Данилович-Кропивницькою, що принциповою відмінністю інформаційної економіки від усіх попередніх типів економіки є той факт, що найважливішим продуктивним ресурсом тут виступає не фізичне благо, а інформація, знання [5, с. 274].

С.М. Шкарлет відзначає, що поняття «інформаційна економіка» використовують для визначення економічної системи, де політика, суспільство та культура залежать від створення, збереження і доступності інформації у національному і світовому масштабах за використання когнітивно-інформаційних методів ідентифікації руху знань (засобів їхнього отримання, механізмів відбору, поширення і трансформації, а також нагромадження, трансляції та застосування у всіх галузях національного господарства) [11, с. 23].

Отже, за умов інформаційної економіки інформація перетворюється на основний ресурс, стає джерелом доданої вартості та зайнятості. У зв'язку зі зростанням попиту на інформацію як кінцевий продукт відбувається зміна структури самого ринку, збільшуються ті його сегменти, що пов'язані із продукуванням інформації, відповідно змінюється і структура трудової зайнятості населення, зростає відсоток зайнятих у сферах надання послуг, IT-компаніях тощо.

Слід зазначити, що поняття «економічна конкуренція» вживається у цій роботі, виходячи з його визначення у ст. 1 Закону України «Про захист економічної конкуренції» як змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку [9].

Про який тип економіки йдеться?

На перший погляд, здавалося би, принципової різниці немає, адже економічна конкуренція існує як за цифрової економіки, так і за інформаційної, але більш детальний аналіз виявляє певні особливості правового регулювання, способів і методів захисту економічної конкуренції.

На прикладі одного з найбільш поширених видів порушень законодавства про захист економічної конкуренції згідно з річними звітами Антимонопольного комітету України, а саме зловживання монополією (домінуючим) становищем на ринку, можна простежити, які трансформації відбуваються щодо захисту економічної конкуренції за умов цифрової та інформаційної економік.

Одним із перших етапів виявлення протиправної поведінки суб'єкта господарювання у вигляді зловживання монополією (домінуючим) становищем є необхідність встановлення наявності факту домінування на конкретному товарному ринку.

Правове регулювання визначення монополією (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку регламентовано підзаконним відомчим нормативно-правовим актом – Методикою визначення монополією становища суб'єкта господарювання на ринку, затвердженою розпорядженням Антимонопольного комітету України.

Методика встановлює порядок визначення монополією (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку і призначена для аналізу діяльності суб'єктів господарювання, груп суб'єктів господарювання та споживачів із виробництва, реалізації, придбання товарів, надання послуг, виконання робіт на загальнодержавних і регіональних ринках.

Як зазначено у Методиці, метою визначення монополією (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку є отримання необхідної інформації для прийняття рішень із питань розвитку і захисту економічної конкуренції, зокрема демонополізації економіки, антимонопольного регулювання, контролю за узгодженими діями, концентрацією; контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції; захисту інтересів суб'єктів господарювання, груп суб'єктів господарювання та споживачів від його порушень.

Усю процедуру визначення монополією (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку умовно можна поділити на декілька стадій, але метою нашої роботи не є детальний розгляд визначення монополією (домінуючого) становища суб'єкта господарювання на ринку, тому зупинимося на розгляді лише деяких етапів, а саме визначення товарних і територіальних (географічних) меж ринку, адже за умов цифрової економіки саме ці межі товарного ринку значно розширюються.

Товарні межі ринку визначаються шляхом формування групи взаємозамінних товарів (товарних груп), які з погляду споживачів розглядаються як один товарний ринок, у межах якого споживач за звичайних умов може легко перейти від споживання одного товару до споживання іншого. Тобто, якщо споживач легко переходить на інший схожий товар, то можна говорити про можливу взаємозамінність цих товарів.

Територіальні (географічні) межі ринку – це територія зі сферою взаємодій купівлі-продажу (групи товарів), у межах якої за звичайних умов споживач може легко

задовольнити свій попит на певний товар і яка може бути територією держави, району, міста і т. п. або їх частинами [3, с. 91].

Згідно з п. 6.1 Методики територіальні (географічні) межі ринку певного товару визначаються шляхом установлення мінімальної території, за межами якої, з погляду споживача, придбання товарів, що належать до групи взаємозамінних товарів, є неможливим або недоцільним. Повинні враховуватися:

- фізичні та технічні характеристики товару (товарної групи);

- технологічні зв'язки між виробниками та споживачами;

- можливості щодо технічного, гарантійного, абонентського обслуговування;

- співвідношення цін, зокрема рівень співвідношення цін на певні товари (товарні групи) у межах цього ринку, прийнятний для виробників чи споживачів;

- можливості щодо переміщення попиту на товар (товарну групу) між територіями, які за припущенням входять до одного географічного ринку, зокрема можливість збереження рівня якості та споживчих властивостей товару (товарної групи) при транспортуванні;

- рівень транспортних витрат, включаючи особливості транспортування товару (товарної групи);

- наявність торгових, складських приміщень, зручностей виконання вантажно-розвантажувальних робіт, можливостей виконання передпродажної підготовки;

- наявність знаків для товарів і послуг;

- наявність на відповідній території та рівень бар'єрів на вивезення чи ввезення товару (товарної групи), а саме: адміністративних бар'єрів; економічних та організаційних обмежень; впливу вертикальної (горизонтальної) інтеграції; бар'єрів, пов'язаних ефектом масштабу виробництва; бар'єрів, що базуються на абсолютній перевазі рівня витрат; бар'єрів, пов'язаних із розмірами капітальних витрат або обсягів інвестицій, які необхідні для вступу на певний товарний ринок; обмежень щодо попиту; екологічних обмежень; бар'єрів, що перешкоджають виходу з ринку, тощо;

- місце розташування специфічних груп споживачів;

- рівень цін на певні товари (товарні групи) на відповідних суміжних територіях, можливість переміщення пропозиції товару (товарної групи) між цими територіями.

За умов цифрової економіки доступ до глобальних віртуальних торгових майданчиків, таких як AliExpress, Amazon, Ebay, Alibaba, практично не має ніяких перешкод.

Отже, очевидним є, що географічні (територіальні) межі ринку за умов цифрової економіки практично відсутні. Більше того, якість і вартість товару досить часто є більш прийнятними саме на цих глобальних віртуальних торгових майданчиках, а не на вітчизняних ринках.

Цифровізація змінює обличчя та структуру економіки, бізнес-моделі, що існують досить тривалий час, призводить до розширення ринків і можливостей, підвищення конкуренції та росту конкурентоздатності як поміж окремих суб'єктів господарювання, так і між цілими країнами [10].

Окремо слід підкреслити, що за умов цифрової та інформаційної економік відбувається часткова зміна форм і методів діяльності органів державної влади, компетенція яких безпосередньо пов'язана із захистом економічної конкуренції. Наприклад, певним чином це стосується безпосередньо процесу збору й аналізу доказів у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, порядку розгляду самих справ.

Збір інформації є основним способом отримання юридичних доказів у справах про порушення законодавства про захист економічної конкуренції. За умов цифрової економіки доступ до такої інформації та сама джерельна база значно розширюються та стають більш відкритими.

Інформативно-правове регулювання за умов цифрової економіки має бути чітко визначеним, повинно забезпечити

належне регулювання поведінки користувачів та адміністраторів ресурсів цифрової економіки.

Для кращого розуміння, чому повинні існувати чіткі кордони повноважень кожного учасника цифрової економіки, можна подивитися на досвід світових лідерів із трансформації цифрової економіки (зокрема Великої Британії). Це одна з перших країн у світі, що прийняла закон про регуляцію цифрової економіки – Акт про цифрову економіку 2017 (англ. Digital Economy Act 2017). Цей Акт передбачає межі та міру роботи всіх цифрових послуг і платформ. Він регулює, які персональні дані можуть використовуватися та поширюватися серед державних адміністративних закладів; встановлює права й обов'язки онлайн-сервісів (наприклад, Uber); визначає та консолидує рекомендації із продажу та купівлі товарів і послуг онлайн, а також має багато детальних уточнень [7].

**Висновки та пропозиції.** На основі вищевикладеного можна зробити такі висновки.

Поняття «цифрова економіка» й «інформаційна економіка» не є тотожними. Вживаючи термін «цифрова», говоримо про особливості організації ведення господарської діяльності з використанням сучасних високорозвинених інформаційно-комунікативних технологій, досить істотні зміни у сфері управління, можливість доступу до товарів і послуг практично без територіальних обмежень тощо.

Інформаційна ж економіка характеризується появою загалом нового типу суспільства, а саме постіндустріального, де основним продуктом продукування та споживання, поряд із традиційними, стає інформація.

Правове регулювання економічної конкуренції зазнає певних змін як за інформаційної економіки, так і за цифрової економіки. У першому випадку, наприклад, це пов'язано із появою нового виду товару, з його новими товарними характеристиками, але найбільших змін правове регулювання економічної конкуренції зазнає саме за цифрової економіки, оскільки звичні межі ринків практично зникають, натомість з'являються нові бар'єри, нові вимоги до суб'єктів господарської діяльності (наприклад, вуглецевий податок) [4], що безпосередньо впливає на їхню конкурентоспроможність, відбуваються зміни й у діяльності органів, повноваження яких передбачають здійснення заходів із забезпечення захисту економічної конкуренції, зростає потреба у координації діяльності вітчизняних і зарубіжних органів державної влади, також потребує значної роботи гармонізація національного законодавства України із правом Європейського Союзу тощо.

Тож доцільно говорити про особливості правового регулювання економічної конкуренції саме за умов цифрової економіки, а не інформаційної.

Можна припустити гіпотезу про фактичне існування інформаційно-цифрової економіки, де поєднання понять «інформаційна» та «цифрова», з одного боку, передбачає існування такого типу економіки, за якого основним кінцевим продуктом виступає інформація та який характеризується функціонуванням високорозвиненого сегменту послуг, а з іншого – термін «цифрова» указує на саму організацію ведення господарської діяльності, на можливість швидкого доступу до будь-якого продукту, незважаючи на географічні, товарні бар'єри тощо.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Батракова Т.І., Линовецька В.Ю. Особливості та принципи цифрової економіки в Україні. *Економічні студії*. 2018. № 2 (20). С. 94–97.
2. Бодров В.Г., Матвейчук Л.О. Інформаційна економіка і публічне управління: теоретико-прикладні аспекти. URL: <http://www.customs-admin.umsf.in.ua/archive/2016/2/1.pdf>
3. Валитов С.С. Правовое регулирование конкуренции в Украине. Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2009. 307 с.
4. Грудницький В.М. Встановлення високих стандартів як спосіб захисту від конкурентів. *Господарське право та процес в умовах трансформації суспільних відносин* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 25 вересня 2020 р. Кривий Ріг : ДЮІ МВС України, 2020. С. 60–62.
5. Данилович-Кропивницька М.Л. Інформаційна економіка як платформа мережизації. *Економіка і суспільство*. 2016. Вип. 7. С. 273–278.
6. Дерлюк О., Швець Т. Цифрова економіка: яка юридична підтримка їй потрібна? *Юридична газета online*. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/legal-business-in-ukraine/cifrova-ekonomika-yaka-yuridichna-pidtrimka-yiy-potribna.html>.
7. Котькалова-Литвин І.В. Інформаційна економіка: нова парадигма управління підприємством. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. № 4. С. 77–82.
8. Пищуліна О. Цифрова економіка: тренди, ризики та соціальні детермінанти. Київ : Заповіт, 2020. 274 с.
9. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2210-14#Text> (дата звернення: 10.07.2021).
10. Рахматов К.У. Особенности развития цифровой экономики. URL: <https://elib.bsu.by/bitstream/123456789/237819/1/577-582.pdf>.
11. Шкарлет С.М. Інформаційна економіка: методи, моделі та технологія формування : монографія. Чернівці : ЧНТУ МОН України, 2014. 288 с.